

XI

Вампіри

У книжці Паоло Ломбарді «Відьми, привиди та перевертні» розповідається про те, як у XVI столітті французькими лісами бігали дивні створіння: наполовину чоловіки, наполовину вовки. Вони вбивали, а часто-густо ще й з'їдали своїх жертв. Якщо вдавалося вхопити одного з них, їх відразу ж притягували до суду і зазвичай страчували. Один із них зізнався судді, що йому кортіло спробувати сирого людського м'яса. Такі приклади, стверджує Ломбарді, дають нам змогу заглянути до іншого світу, в якому визнається ймовірність того, що межу, яка відділяє людей від тварин, можна стерти, в якому «душі мертвих бродять серед живих, різні види істот змішуються між собою, перетворюючись одна на одну, а питання форми настільки несуттєве, що чіткі розмежування об'єктів майже не існують»⁹⁵. Були й такі, хто стверджував, що ті чудовиська – наполовину люди, наполовину звірі – народжувалися в результаті актів содомії або у випадках протиприродних статевих стосунків людей із тваринами. На початку XVII століття серед освічених європейців уже ніхто не вірив у лікантропію. Як виникають і закріплюються у громадській думці певні ідеї та вірування? Наприклад, вірити у можливість існування відьом і чаклунства означало визнавати деякі або всі з таких тверджень: деякі особи можуть літати вночі, мати статеві стосунки з дияволом, перетворюватися на тварин

---

⁹⁵ P. Lombardi, *Streghe, spettri e lupi mannari. L'«arte maledetta» in Europa tra Cinquecento e Seicento*, Torino, Utet Libreria, 2008, p. 128.

(найчастіше на котів або вовків), викликати хвороби, не-году, епідемії. Віра в чаклунство притаманна не лише при-мітивним і напівдиким спільнотам; у нього вірили такі історичні діячі, як Яків I Англійський або відомий юрист і політолог-теоретик Жан Боден. Чимало представників світу відьом і перевертнів «дожили» й до наших днів. Так, заява сорокарічного програміста зі Сан-Дієго, який у Каліфорнії в 2001 році оголосив про те, що він уже впритул наблизився до втілення у реальність своєї мрії перетворитися на тигра, майже ні в кого не викликала особливого переполоху. Незважаючи на те що той бідолаха витратив сто тисяч доларів, загострив собі всі зуби, наніс на все тіло тату у вигляді чорно-жовтих смуг, зробив імплантацію довгої штучної шерсті під носом. Насправді ж у цій невмирущій вірі у перевертнів і відьом криється дещо дуже бентежне та небезпечне.

Інколи вони повертаються. Впевненість у тому, що ін-коли мертві можуть повертатися до світу живих, існувала ще від прадавніх часів, але (особливо в наші дні) було б доцільно, мабуть, нагадати, що, як зазначається у фунда-ментальній праці, присвяченій цій темі, «ті, хто повертаєть-ся, існують лише завдяки уяві живих». Зазвичай померлі з'являються друзям і родичам у період жалоби після їхньої смерті. Це трапляється переважно у тих випадках, коли традиційного культу поховання як переходу від життя до смерті не було дотримано або було здійснено не так, як треба. За часів Раннього Середньовіччя думка про мож-ливість повернення померлих до світу живих видалася б церкві та святому Августинові язичницькою. Являтися живим могли лише святі. Починаючи від XI століття, а надто у XII та XIII століттях стіна, яку збудував Августин, починає хилитися, аж поки зовсім не руйнується. Померлі розмовляють із живими вві сні, піклуються про них, нама-гаються їм допомогти та спілкуватися з ними. Крім того, відбуваються колективні явлення, як, наприклад, *Mesnie*

*Hellequin*⁹⁶ – загін гамірних і страшних чорних вершників із того світу⁹⁷.

В основі міфу про вампірів полягає кров, а кров – це всього лише рідина червоного кольору, що циркулює середині нашого тіла. З найдавніших часів у міфах і культах, пов'язаних із кров'ю, присутня як ідея щодо існування осіб, що живляться людською кров'ю, так і думка про те, що пожертвування власної крові може очистити людину або спільноту від гріхів і сприяти їхньому спасінню. У середньовічному християнському середовищі бере початок так званий кривавий наклеп на євреїв, яких уважали за чужих і ворогів, звинувачували у споживанні крові християн. У Перуджі в 1471 році чернець Фортунато Коппола стверджує, що

«євреї цього міста та єпархії, немов обжерливі пси, розкривають свої зголоднілі та ненаситні пащі, не лише щоб проковтнути власність бідняків, а й передусім щоб пити їхню кров, висмоктуючи її з їхніх судин»⁹⁸.

⁹⁶ Сюжет «дикого полювання» був поширений в Європі. У Бретані це полювання називали «царським», у Ельзасі – «диким», у Саксонії та Вестфалії – «чорним», у Північній Німеччині – «полюванням Вотана». Франки учасників цього полювання називали *La Mesnie Hellequin* («почет Еллекіна»). Вважається, що уявлення про дике полювання походять від кельтської та германської язичницької міфології і пов'язані з легендами про воїнство мерців, які мчать небом або землею на чолі з Одіном. – *Прим. ред.*

⁹⁷ J.C. Schmitt, *Les Revenantes. Le vivant et les moris dans la société médiévale*, Paris, Gallimard, 1994, p. 65.

⁹⁸ A. Toaff, *Il vino e la carne. Una comunità ebraica nel Medioevo*, Bologna, Il Mulino, 1989, p. 152; варто уваги R. Taradei, *L'accusa del sangue: storia politica di un mito antisemita*, Roma, Editori Riuniti, 2002. Див. також A. Toaff, *Mangiare alla giudia. Cucine ebraiche dal Rinascimento all'età moderna*, Bologna, Il Mulino, 2011 (II ed.);

Цій темі присвячено книжку Фуріо Джезі «Переоцінка кривавого наклепу. Міфологічна машина антисемітизму»⁹⁹ (*Ripensare l'accusa del sangue. La macchina mitologica antisemita*), опубліковану в 2007 році. Вона була видана у 1973 році під іншою назвою: «Кривавий наклеп: процес над євреями Дамаска; метаморфози вампіра у Німеччині»¹⁰⁰ (*L'accusa del sangue: il processo agli ebrei di Damasco; metamorfosi del vampiro in Germania*). Серед численних прикладів очищувального пожертвування крові варто пригадати, що у Велику суботу в Ночера-Терінезе, у Калабрії, у процесії Скорботної Божої Матері беруть участь так звані самокатувальники (*vattienti*). На головах у них колючий вінець, а в руках – батіг зі вплетеними в нього тринадцятьма шматками скла або гвіздками. Вони прилюдно у синхронному ритмі шмагають ними самі себе, проливаючи кров до ніг Богоматері¹⁰¹. Кров, що витікає з ран, збирають вирізаними шматочками пробкового матеріалу – так званими трояндами, – якими потім роблять відбиток-мітку на стінах будинків тих, хто допомагає самокатувальникові обробити отримані під час процесії рани вином і оцтом.

Вампіри живляться людською кров'ю, що не має нічого спільного з очищенням. Як і тіла святих, тіла вампірів не розкладаються у могилі, але не через святість, а з волі нечистої сили. Вампіри походять зі світу мертвих; вночі вони встають із могил і нападають на живих, щоб поживитися їхньою кров'ю. У випадку канібалізму в когось може ви-

---

A. Toaff, *Pasque di sangue. Ebrei d'Europa e omicidi rituali*, Bologna, Il Mulino, 2008.

⁹⁹ Torino, Bollati Boringhieri, 2007.

¹⁰⁰ Milano, Comunità, 1973.

¹⁰¹ F. Faeta, *La rappresentazione del sangue in un rito di flagellazione a Nocera Terinese. Scrittura, teatro, immagine*, в G. Schiavoni (ред.), *Il piacere della paura. Dracula e il crepuscolo della dignità umana*, Torino, Edizioni dell'Orso, 1995, pp. 57–67.

кликати апетит наше тіло (у метафоричному сенсі). А от у вампірів апетит викликає лише чиясь кров, щодо якої у них справді ненаситна жага.

На щастя, на відміну від канібалів, які були і є справжніми, вампіри – істоти фантастичні. Портрет вампіра, що має невідоме походження та існує майже в усіх культурах, має певні якості, які неодноразово підкреслювалися: він одночасно і не живий, і не мертвий, до того ж приречений навек до цього невизначеного, подвійного стану існування. Є лише один спосіб позбавитися вампіра: приколоти його до землі кілком, встромивши того йому прямо в серце, або відрізати йому голову та вирвати серце з грудей. Лише так можна позбавити вампіра безсмертя, і ця їхня особливість (як свідчить безліч романів і фільмів) викликає у них подвійне відчуття: це відчуття страху й водночас невизнане сподівання покласти край кошмарові вічного життя.

Образ вампіра виникає з народного вірування, поширеного передусім у Центральній і Західній Європі, можливо, пов'язаного з тибетськими та індійськими міфами, а згодом, особливо протягом XIX століття, дає поштовх до появи численних літературних, а відтак кінематографічних творів. Чудова книжка про привидів і вампірів виходить у Франції у 1746 році, а згодом – у новій редакції – в 1751 році. Коли її автор, Августин Кальме, опублікував свій твір, Вольтер уже був широко визнаним діячем, а 1751 рік – це той самий рік, у якому побачив світ перший том великої енциклопедії Дідро та Д'Аламбера, яку одногolosно визнали пам'яткою просвітницької філософії та епохи раціоналізму. Корисно інколи вийти за рамки схем Біньямі¹⁰² та згадати про те, що

---

¹⁰² Ернесто Адамо Біньямі (Ernesto Adamo Bignami) (1903–1958) – вчений, викладач, засновник однойменного видавництва, що публікує кишенькові довідники у м'якій обкладинці, в яких зазвичай у вигляді схем і таблиць викладено основи певного шкільного предмету (фізика, хімія тощо) або певної теми (наприклад,

протягом минулих століть (точно так, як це буває сьогодні) часно співіснували персонажі та ідеї, які, здавалося б, не можуть уживатися.

У 1897 році Брем Стокер (університетський диплом із відзнакою Триніті-коледжу Дубліна) публікує свій роман «Дракула», яким започатковує цілу низку книжок і фільмів і який Массімо Інтровін'є (видатний фахівець зі сучасного окультизму) визначив як «можливо, книжку, яку найбільше читають за всю історію західної культури». Цей роман ліг в основу фільму (ще німого) «Носферату» – класика жанру від німецького кінорежисера Фридриха Вільгельма Мурнау (1922).

Саме завдяки шаленому успіхові безлічі книжок і фільмів вампіризм увійшов у моду. Перед вампіризмом як модним явищем, здається, традиційні способи звільнення від вампірів виявляються неприйнятними і навіть неефективними. Мікеле Комета у своїй дипломній роботі, поданій для обговорення в Палермському університеті у 2005 році, досить чітко визначив основні джерела та ідеологію сучасного вампіризму, встановив різницю між історичним, сучасним і постмодерністським вампіризмом, пояснив, що новий, досить поширений образ вампіра описує його як дуже вразливу та психологічно нестабільну істоту, яка не має потреби вбивати, щоб жити, а людську кров для їжі може брати зі звичайних мішків для переливання крові або з «донорів, які добровільно дають частку своєї живильної рідини в обмін на задоволення від укусу вампіра». Якщо ж за певних обставин важко або неможливо добути кров,

---

короткий огляд «Божественної комедії» Данте). Ідея засновника полягала в тому, щоб дати учням і студентам інструмент для швидкого повторення вивченого. На жаль, багато хто користується ним замість отримання поглиблених знань. Студенти називають ці довідники та посібники «біньяміні» за назвою видавництва. – *Прим. пер.*

завжди можна «придбати удава, а потім купувати морських свинок, мовляв, йому на корм, ба вживати їх самому». Достатньо чайної ложечки крові на день, щоб блідий юнак чи дівчина почувалися особливими, не конформістами, не такими, як усі, вільними від гніту та заборон, нав'язуваних суспільством, яке можна лише зневажати, яке не заслуговує на повагу, в якому неможливо вжитися. Висновок ясний:

«сучасний вампір – HLV – той, що п'є кров, не живе в якомусь далекому замку на неприступній скелі в горах, не ганяється за своїми жертвами по полях і лісах, а відвідує дискотеки та нічні клуби. Його обличчя, звичайно, бліде, осяяне штучними та миготливими вогнями світломузики. Бути вампіром у наш час означає демонструвати непокору різним табу, відокремлення від маси, вільну поведінку, не стримувану заборонами, правилами чи власною совістю... Кров може перетворитися на таку собі своерідну наркотичну залежність, від якої HLV не в змозі позбавитися, але сучасний вампір не вбиває своїх жертв. Для життя HLV потрібна лишень ложечка крові на добу, а решту часу він живиться як усі... Що змушує HLV пити кров свого донора? Для багатьох із них цей досвід набагато глибший, ніж статевий акт, набагато інтимніший, особливіший, усеохоплювальний»¹⁰³.

Абревіатура HLV, яку треба ще пояснити, походить від англійського Human Living Vampire, тобто «людиноподібний живий вампір». Ніхто більше не веде мову про безсмертних або вічних істот, ба про «істот, що в усьому схожі на звичайних людей, з якими ми зустрічаємося щодня». Життєву енергію, яка утримує їх живими, необхідно поповнювати. Таким чином «HLV можна вважати “хижаком”, що полює

¹⁰³ www.censur.org/2006/tesi_cosenza/vampiro.htm

за енергією, яка потрібна йому для власного здоров'я, щоб влити в себе "життєву силу" інших»¹⁰⁴.

Після ось такого дещо нашвидкуруч намальованого портрета «одомашненого» вампіра, якому для суперорганізму достатньо ложечки крові морської свинки на добу, хто б міг уявити собі, що в перші десятиліття другого тисячоліття вибухне справжня масова пристрасть до історій і пригод бентежних вампірів, здатних перетворюватися на жахливих вовків? Роман «Сутінки» (перший том саги) Стефані Маєр вийшов друком у Сполученій Штатах у 2005 році. Його перекладено двадцятьма мовами, продано п'ять із половиною мільйонів примірників. Чимала кількість фанатів-читачів із нетерпінням чекає на вихід кожної нової книжки. Коли побачила світ четверта з них, то вже через 34 години після того, як вона з'явилася у крамницях, було продано один мільйон триста тисяч примірників. У 2008 році за мотивами книжки було знято перший фільм, що мав шалений успіх у публіки. Зараз їх вже чотири. Ізабелла Свон переїжджає з сім'єю до невеликого містечка, де у школі знайомиться із блідим і загадковим Едвардом Каленом – 108-річним вампіром із зовнішністю сімнадцятирічного юнака. Едвард не тямиться від бажання спробувати крові дівчини, але намагається тримати себе в руках, щоб не вкусити її. Спочатку він нагадує такого собі вегетаріанця серед вампірів, потім збентеженого вампіра, згодом та збентеженість переростає у страждання, і лише у четвертому фільмі нарешті відбувається роковий, драматичний і фатальний укус¹⁰⁵.

Було б недоречним завершити цей розділ, навіть не згадавши про присутність вампірів у так званій високій культурі, на відміну від культури популярної. У романі «Замок перехрещених доль» Італо Кальвіно розповідає про те, як король з менестрелем спостерігають за жінкою, що

---

¹⁰⁴ <http://vampiria.forumcommunity.net/?t=8375673>

¹⁰⁵ Див. www.twilightitalia.com

п'є келих крові разом з померлим, який тільки-но встав із могили. За прикладом «Капіталу» Карла Маркса Пазоліні у 1968 році називає вампіром буржуа, що впивається в шию жертви «лише заради простого й природного бажання побачити, як вона стане блідою, сумною, негарною, позбавленою життєвої енергії, згорбленою, знівеченою, неспокійною, сповненою почуття провини, підступною, агресивною, войовничою, як *vin*»¹⁰⁶. Книжки Інтровін'є¹⁰⁷, Джованніні¹⁰⁸ та – передусім – уже згадувані раніше і дійсно чудові книжки Фуріо Джезі¹⁰⁹ дають нам змогу зрозуміти, наскільки складна та різностороння ця тема, до якої (поки що тільки в Італії) ми тут долучилися.

---

¹⁰⁶ К. Marx, *Il capitale*, Roma, Editori Riuniti, 3 vol., 1970, I, p. 253; P. P. Pasolini, *Il perché di questa rubrica*, в *Il Caos*, Roma, Editori Riuniti, 1979, p. 39; див. F. Giovannini, *Il libro dei vampiri: dal mito di Dracula alla presenza quotidiana*, Milano, Dedalo, 1997.

¹⁰⁷ *La stirpe di Dracula. Indagine sul vampirismo dall'antichità ai nostri giorni*, Milano, Mondadori, 1997; *Cattolici, antisemitismo e sangue. Il mito dell'omicidio rituale*, Milano, Sugarco, 2004.

¹⁰⁸ *Il libro dei vampiri*, cit.

¹⁰⁹ *L'accusa del sangue: il processo agli ebrei di Damasco; metamorfosi del vampiro in Germania*, Milano, Comunità, 1973; пізніше нове видання під назвою *Ripensare l'accusa del sangue. La macchina mitologica antisemita*, Torino, Bollati Boringhieri, 2007.